

ՈՒՂԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ՇԱՆՏՐԻ ՅԱՐԵԻԵՆՍ

(Շարունակութիւն — Տես յէջ 451)

Դէպ ի Ղորդան, ի քաղաքն աղբերաց. — Հին քաղաքին աշերակները. —
Մեկնումն.

10 յոշիս. — Ծառանիմ Գէորգ քիչ մը անհանգստութիւն ունէր. բայց առաւօտուս զարմանքով զինքը քաջառողջ վիճակի մէջ տեսայ: Մեզի թէյ տուած ատեն՝ հարցուցի ինչպէս զգալը. « Լաւ դեղ մը ըրի » ըսաւ, ու պատմեց, թէ նախընթաց իրիկուն պառաւ թաթարի մը տուն գնացեր է, տեղւոյն վճկին. հասկըցուցեր է անոր իւր տկարութիւնը, և նա յանձնառու եղեր՝ է երեսուն կոպէկի վարձքով բժշկել զինքը:

Ուզած վարձքն առնելով, պառաւը սկսեց է անմիջապէս դարմանն ընել: Կաթսայի մէջ ջուրը դրեր տաքցուցեր, ու Գէորգը գետնին վրայ պառկեց ընելով՝ քանի մը վայրկեան կաթսան անոր սրտին վրայ դրեր, ու նոյն միջոցին բազուկներն կարագով չիբեր է: Այս է իր ըրած բոլոր դարմանն, պարզ ու արմատական, ուստի մեծապէս գոհ է Գէորգ:

Շատ ըսելիք կայ թաթարաց ու Հայոց մէջ սովորական ժողովրդային բժշկականութեան վրայ: Բաց ի վարսավիրայից՝ որ խախտած ու կոտրած ոսկերքը բժշկելու նորէն տեղաւորելու ճարտարութիւնն ունին, կ'երևնայ թէ այնպիսի բժշկարաններն ալ գոնուին քովերէն, որ քանի մը հիւանդութեանց մեզի անծանօթ դեղեր պատուիրեն. ինչպէս ագռաւու ճարպ, գայլի լեղի, և ասոնց նման անուր

ունեցող դեղորայք: — Բայց բուն ողջպահիկ տարրական դարմանք անգամ անծանօթ են իրենց:

Ժամը տասնութէկին կը մեկնինք Արկուռիէ, երեսուն աստիճանի ջերմագին օդով: Կարոյի զրկած երկու Քուրդը կ'առաջնորդեն մեզ այդ դժուարագնաց ճամբաներէն՝ որ մաքսանեցայ միայն ծանօթք են: Կարաւանն առջի բերան նոյն ճամբան կը բռնէ՝ ինչ որ նախընթաց օրն դէպ ի կիպ-կէօլ. բայց վրաններն երևնալուն պէս, փոխանակ շարունակելու ի վերելս, արևմտեան ուղղութիւնն կը բռնենք: Հաճոյատեսիլ է ճամբանիս, խոտոց և ծաղկանց մէջ. վասն զի այդ արօտատեղիք՝ ուր կ'իսով չափ կը ծածկուին երիվաբք, հրաշալի գեղ է առաւտութիւն ծաղկանց կը ներկայացընեն մեզ. մանաւանդ աստղածաղիկք և բերինիկէ, եղեսպակք, կակաչք, զանգակածաղիկք, և այլն:

Երկու ժամուան ճամբայ խիստ աղէկ կը յառաջնեք. բայց հետերնիս առաջնորդ տրուած Քրդաց չեմ հաւնիր, ոչ իրենց կասկածելի կերպարանաց և ոչ ալ վարմունքին:

Մէկէն հրաբխային ընդարձակ ժայռ մը կ'ելնէ դիմացնիս, ու պատի նման կ'արգելու ճամբանիս: Մեծ աշխատանքով կը յաղթենք այս արգելքին, ու քանի մը հարիւր մետր վար իջնելով փառայիւք լեցուն հեղեղատէ

մը կ'անցնինք, որ նախընթաց օր
կիպ—կէօլի ճամբուն վրայ հանդիպած
խառնարանին անթիւ ճիւղերէն մէկն
է։ Այս խոչընդոտին՝ երկրորդ մը
կը յաջորդէ, ուստի այս անգամ հարկ
է կարաւանաւ անցնիլ. ձիերը թե-
թեցնել պէտք է, և մարդկանց ու-
սոցը վրայ փոխադրել բեռները։ Մեր
հետն եղող թաթարաց յօժար կամ-
քովը և ուժով՝ այս աշխատալից և
վտանգաւոր գործը ի գլուխ կ'ենէ
առանց ձայնի և գանգատի, որով մէ-
կէն կը փոխադրուինք կրկին ուրիշ
գեղեցիկ արօտատեղեաց վրայ, ուր
անասունք և մարդիկ շունչ կ'առնուն։

Հազար երկու հարիւր մետրէ վեր
կը բարձրանանք մինչ յերկու հազար
հարիւր երեսուն մետր, հրաբխային
մեծամեծ փլածոյից եղբրքէն քալելով,
ինչպէս առջի օրը, և գէպ ի անոնց
սկզբնաւորութիւնն յառաջելով։

Դէպ ի ժամը չորսին Քրդաց պզտի
գիւղը կը հասնինք՝ ի Ղորդան, որ
այս ժամանակ լեռները ցրուած ըլ-
լալնուն՝ հեռի էին անկէ, ու պահպա-
նութիւնը ծերունեաց և քանի մը քիչ
չափ գործի անկարող երիտասարդաց
յանձնած, ասոնցմէ խմբաւ ջուր կը
խնդրենք, իմացնելով թէ վրաննիւ
հոս կանգնելու միտք ունինք։ Բնա-
կիչք կ'ըսեն թէ ջուր չունին, ու քանի
մը հարիւր մետր անդին կ'առաջ-
նորդեն, ճիշդ հնոյն Ղորդանայ աւե-
րակաց մէջ, ամենախեղճ աղբիւրակ
մը ցուցնելով։

Աղբիւրին գիմաց՝ ուր պիտի գը-
նենք վրանները, ոչ ոք կը մտածէ
ձիերուն բեռները թեթեւցնել. ամէն
բանէ առաջ՝ կը փափաքին ջրով իրենց
ծարաւը մարել։ Տ. զօրավարը կը տի-
րապետէ այդ թանկագին աղբիւրին.
ամենայն զգուշութեամբ՝ քիչ մը խո-
րունկ աւազանէն կ'առնուի ջուրը, և
իւրաքանչիւրիս կու տայ բաժնի մը
ջուր՝ որոյ նկատմամբ այդչափ խնայող
երեւցած է հոս բնութիւնն։ Սակայն

համեղ է, և զարմանալի զովութիւն
ունի. երկու աստիճանի բարեխառ-
նութեամբ։ Մանուշակագոյն ծաղկը-
նեը ունեցող մեծ բոյս մը (*Epilobium*
spicatum) կ'աճի չորս կողմը առատու-
թեամբ։

Շրերունի քուրդ մը կը հնձէ՝ ուր
վրաննիս պիտի դնենք, տեղոյն բար-
ձրացած և խիտ խտրը. ուր տեսայ
օձի մը սահիլ անցնիլը։ Վրանները
կը հաստատուին բլրոյ մը գիմաց,
ուր դեռ ևս կը տեսնուին աւերակք
բերդին Ղորդանայ։

Այդ բարձրութեան վրայ, (2130մ.)
ակնատես կ'ըլլանք մերկի մը, որ
գլխնուս վրայէն կ'անցնի և կ'իյնայ
իգդիւրի դաշտը, որ գիմացնիս է։

Մայրը խոնարհող գեղեցիկ արեւ-
գական մը ծիրանեփայլ ճառագայթ-
ներով՝ նկարագեղ տեսիլ մը կ'ընծայէ
մեր բնակավայրն։ Մինչ երիվաքը, որ
հնգետասան են թուով, վրաններուն
չորս բլորը ոտնակապով արգելուած՝
հաճոյիւք կը ճարակին խոտաշատ և
ծաղկալից դաշտին վրայ, կողակք՝ քիչ
մը անդին փայտ կտրելով՝ բացօ-
թեայ մեծ կրակ մը կը վառեն։ Ա-
պուրն սկսած է արդէն եռալ կաթ-
նային մէջ, ու ոչխարի պատուական
մսի կտորները շամփուրի վրայ ան-
ցուցած։ Յանկարծ արեգակը կ'ան-
հետանայ հորիզոնին վրայ, և ինչուան
նոյն ատեն աղօտ լուսինն՝ պայծառ կը
փայլի երկնից երեսը։

Մեր վրանին մուտքին առջեւէն
զմայլմամբ կը գիտենք Ղորդանայ հով-
տին տեսիլը, արեւելքի աստեղազարդ
ու գեղեցիկ երկնից լուսովը։ Երկար
ատեն լուռ և անձայն կը կենանք, այդ
միայնութեան և մեծավայելուչ անդոր-
րութեան քաղցր տպաւորութեամբն,
ուր միայն լսելի է կարաւանապետաց
փսփուքը, որոնց աչքը ձիերնուն
վրայ է, և կամ այս վերջիններու
մերթ ընդ մերթ խրխնջելու ձայնը։
Երկնից հաստատութեան տեսարան

կը յիշեցնէ ինձ թէ Քուրդը երկնային մարմնոց՝ ինչպէս նաև բնութեան ամէն երեւութից վրայ՝ տարօրինակ գաղափարներ և կարծիք ունին։ Ասանկ՝ արեգակն ու լուսին՝ իրարու եղբայր և քոյր կը համարին, որ մշտնջենապէս զիրար կը հալածեն։ Թէ լուսին՝ արեգական եղբայրն է՝ և անոր սիրահարը։ Թէ արեգական խաւարումն յառաջ կու գայ, որովհետև այս պարոզ քոյրը՝ երեսը կը ծածկէ սիրելի եղբորմէն, որպէս զի աւելի փափաք և եռանդ զգայ իրեն տեսութեան։ Կը կարծեն դարձեալ, թէ իւրաքանչիւր մարդ իւր աստղն ունի, որ երկնից երեսը կը փայլի և մարդուն հետ կը մեռնի։ Խաւարմունք, և գիտաւորներու երենայլը՝ չարեաց գուշակ կը համարին։

11 յունիս. — Այսօր է որ վերջնական հրաժեշտի բարենիս կու տանք Այրարատ լեռին, վար իջնելով իր յետին զառ ի վայրերէն, իգգիւրի գծնդակ դաշտը մոնելու համար։ Ո՛րչափ քաղցր էր քանի մը օր ուշանալ՝ դեռ այդ հնոցին մէջ ոտք չկուխած։ Ելլ ուռնդ, ժամանակնիս կարծ է. և որ աւելի վառն է, ուտելիքնիս չիբաւեր և ջուրը կը պակսի։ զի Սարգար — բուլաքէն ասդին՝ ձիերը չեն խմած։

Վրանները վերցուցած ատեննին՝ ամուսինս չարիք կ'առնու և կը լուսագրէ անհանդարտ և սպառնալից աչքեր ունեցող քուրդ հովիւներ, որ առանց դժուարութեան կը համակերպին որ մարդախօսական հետազօտութիւններ կատարէ իրենց վրայ։ Ամէնքն, քիչ չառ, երեսաց վրայ՝ սրոյ հարուածներէ մնացած սպիւնբուռ նըշաններ կը կրեն։ Բայց աւելի աչքի զարնողը՝ իրենց զգուելի աղտեղութիւնն է։ Թէպէտ և չիտակ է որ ջուրը կը պակսի. և մինչ բերանս բաց կը զարմանամ սյդչափ անօրինակ գարշութեան վրայ, և ահա համ-

բարձում՝ առաւօտեան որսորդութեանն կը դառնայ՝ գեղեցիկ լորամարգիներով, որ հաճոյ կ'անցնին, ոչ խարի մին՝ զոր կ'ուտենք, միակերպութիւնը կոտորելով։

Որպէս զի օգտակար ընենք քանի մը վայրկեաններն որ դեռ ևս կը մնան ճամբայ ելլելէն առաջ, երկու կողակ ու Գէորգը հետերնիս առած, մագլցի կը բարձրանանք հարիւր յիսուն մետր վեր, որ կը բաժնեն զմեզ Ղորղանի բլրոյն գագաթէն։ Քսան վայրկենի աշխատանք պէտք է, աւերածներու և մացառաց մէջէն հասնելու՝ գրեթէ եկտար մը շրջապատ ունեցող պզտի սարահարթը, 2200 մետր բարձրութեան վրայ։ Ծածկուած է պատերու մնացորդներով, որ բերդի հետք կը թուին, և բազմաթիւ աւերակք բնակութեանց և կործանած աշտարակ մ'ալ կիկողպեան շինուածոց նմանութեամբ, որոյ ծայրէն գեղեցիկ տեսարան մը կը պարզուի աշտարակ, և քաղաքիս ամենէն հետաքննական և կարեւոր մնացորդն է։

Ճարտարապետութեան հետքն անգամ չկայ հոս. և հաւանական կ'երենայ որ Ջուղայի և ուրիշ քաղաքաց նման՝ Ղորղան ալ նշաւակ եղած է և նպատակ Շահաբասայ աւերիչ աշխարհակալութեանց։ Արկուռիէ ետքը՝ Արարատայ ամենամերձ քաղաքն էր, անոր կողիցը վրայ կառուցուած։...

Տեղերնիս դառնալնուս, մէկէն ձիերու վրայ կ'ելնենք և կարաւանը կը շարժի։ Ղորղանէ մեկնած ատեննիս՝ ժամը առաւօտեան ինն ու կէսն է, ջերմաչափը երեսուն աստիճանի վրայ. և որ կը ցուցնէ թէ սրչափ դժուարին և նեղացուցիչ պիտի ըլլայ ճանապարհն մինչև յիգգիւր։

(Շարապարեի)

